

Гуртовенко Наталія Вікторівна,
викладач Уманського медичного коледжу

СТРУКТУРА ТА ЗМІСТ ПРОГРАМИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

У статті обґрунтовано та розкрито структуру і зміст програми формування готовності майбутніх педагогів до професійної самореалізації в процесі навчання. Зазначається, що основною метою програми є створення умов для прояву властивостей студентської молоді, які сприяють ефективній реалізації її потенційних можливостей, професійному зростанню і формуванню готовності до професійної самореалізації. Психологічний зміст програми передбачає створення умов для усвідомлення особистістю власних індивідуально-психологічних особливостей, більш чіткого та глибокого уявлення про себе і власний актуальний стан, розвиток здатності адекватно вибудовувати життєві плани, цілі, коригувати їх.

Ключові слова: готовність до професійної самореалізації, майбутні педагоги, процес навчання, студентська молодь, потенційні можливості, професійне зростання.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Розвиток процесів самості людини активно відбувається у професійній підготовці. Тому одним з головних завдань вищої школи є створення умов для розкриття і розвитку внутрішнього потенціалу кожного майбутнього фахівця, формування його позитивної «Я»-концепції в процесі опанування основ професійної діяльності. Переведення резервного потенціалу зі стану потенційного до актуального, набуття особистісно-професійної зрілості, формування професіоналізму, стимулювання досягнення акме є орієнтирами докорінних змін професійної підготовки майбутніх фахівців у сучасній вищій школі.

На особливу увагу заслуговує професійно-педагогічна підготовка майбутнього вчителя, оскільки він є носієм і передавачем загальнолюдських цінностей молодому поколінню. Між тим на сучасному етапі розвитку системи освіти України чітко простежується дві прямо протилежні тенденції. Одна з них ґрунтується на чіткому виконанні навчальної програми, орієнтації на навчальні досягнення учня і його інтелектуальний розвиток. За таких умов, враховуючи

обмеженість вчителя у часі, насиченість програми, інтенсивність навчального процесу, наявні критерії оцінювання учнів, професійна реалізація вчителя інколи є можливою і, як правило, лише як предметника. Аналіз іншої тенденції дає підстави стверджувати, що прагнення вчителя до самоактуалізації, оволодіння ним способами створення умов для саморозвитку, самовдосконалення, професійної самореалізації дозволяє не лише створювати умови для власних професійних досягнень, для навчальних та особистісних досягнень учнів, а й забезпечувати розкриття потенціальних можливостей усіх учасників освітнього процесу. Працюючи над собою, реалізуючись як людина, як професіонал, як творець власної долі, кар'єри, мікросоціуму, світу, такий педагог здатний допомогти і учням відкрити у собі свої здібності, реалізувати власні потенціал і життєву місію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі самореалізації педагога у професійній діяльності та готовності до неї присвячено дослідження К.Е. Безукладникова, А.А. Бефані, М.Г. Ватковської, К.М. Дурай-Новакової, С.В. Калашникової, З.Ю. Крижановської, Т.В. Куценко, І.В. Лебедик, Л.М. Мітіної, С.О. Мулькової, В.Р. Осколкової, К.А. Поселецької, О.Г. Пронічкіної, І.С. Рибіної, Н.М. Самохіної, М.І. Ситникової, С.М. Усової, Ю.М. Фастовцевої, М.І. Ярославцевої та ін. В усіх цих роботах підкреслюється, що професійна самореалізація - це пошук і знаходження свого місця у системі людських знань, досягнення поставлених цілей у професійній діяльності, а також особистісне самовизначення. При цьому слід зазначити, що феномен самореалізації у сучасній науці в основному вивчається у двох аспектах: з боку його компонентів - цілі, мотиви, процес досягнення мети, і з боку результатів - станів особистості. Більшість дослідників роблять акцент на мотиваційно-потребнісному аспекті, що визначає прагнення людини до можливо повнішого прояву і розвитку власних особистісних якостей.

Між тим, переважна більшість праць у галузі психологічних наук з дослідження проблем професійної самореалізації фахівців соціономічного профілю присвячено роботі психолога, що цілком природно, так само як

проблема професійної самореалізації вихователів, вчителів і викладачів вивчалася переважно у галузі педагогічних наук. Через це недостатньо вивчено процес формування психологічної готовності майбутніх педагогів до професійної самореалізації, їхні психологічні резерви і потенційні можливості. Недостатньо враховуються особистісні якості, здатність до виокремлення і врахування власного «Я» (як професіонала у тому числі), наявність адекватного образу майбутньої професійної діяльності, усвідомлення вимог, що висувуються педагогічною професією до особистості професіонала на етапі навчання у ВНЗ.

Метою статті є обґрунтування та розкриття структури і змісту програми формування готовності майбутніх педагогів до професійної самореалізації в процесі навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основною метою цієї програми є створення умов для прояву властивостей студентської молоді, які сприяють ефективній реалізації її потенційних можливостей, професійному зростанню і формуванню готовності до професійної самореалізації. Теоретичними підвалинами для побудови програми слугували такі механізми розвитку індивідуально-психологічних властивостей, як: самопізнання, самостимулювання, самопрограмування, самореалізація та самопрезентація. Самопізнання забезпечує усвідомлення, з'ясування власних можливостей, позитивних та негативних якостей, особистісних властивостей, що сприяють або перешкоджають повному самовияву. Самостимулювання як внутрішнє спонукання до саморозвитку, самостійної роботи над удосконаленням власної особистості передбачає використання прийомів самокритики, самостимуляції, самонаказу, самообов'язковості, самопримусу. Самопрограмування охоплює формулювання цілі і завдання, визначення шляхів, ресурсів для повного прояву власних потенційних можливостей. Основними елементами професійної самореалізації є: прийоми організаційно-управлінського характеру, інтелектуальний розвиток, саморегуляція психічних станів. Самопрезентація може бути визначена як уявлення форм і методів роботи над собою, що

відповідають актуальному розвитку властивостей особистості.

Методологічними і методичними знахідками у розробці програми є:

можливість її використання як у цілому, так і окремими блоками, залежно від індивідуально-психологічних особливостей і рівня їхнього розвитку у самоактуалізованої особистості студентів;

пізнаючи себе, особистість буде змінювати і себе, і навколишню дійсність;

рефлексія способів поведінки і дій на шляху до професійної самореалізації створює умови для знаходження оптимальних шляхів реалізації студентами власного професійного потенціалу;

під час реалізації програми образи, погляди, мотиви, установки, що сприймаються особистістю, інтеріоризуються та перетворюються на її власні уявлення;

з врахуванням виявлених особливостей розвитку властивостей самоактуалізованої особистості потенційних учасників наповнення програми конкретними психотехніками і вправами може змінюватися.

Зазначена мета і механізми розвитку індивідуально-психологічних властивостей, що обумовлюють готовність до професійної самореалізації, передбачають вирішення таких завдань:

формування в учасників тренінгу уявлень про процес професійної самореалізації, про властивості особистості, що самореалізується;

розвиток вміння приймати себе, довіряти власному «Я»;

вироблення навичок конструктивної міжособистісної взаємодії, пізнання та прийняття інших людей;

навчання способам ефективного планування свого часу, формулювання цілей, а також оцінки їхньої адекватності та реалістичності;

стимулювання прагнення до досягнення успіху, конструктивного вирішення проблемних ситуацій,

формування здатності до здійснення життєвого вибору, почуття відповідальності за становлення власної особистості;

розвиток творчого потенціалу особистості.

Психологічний зміст програми передбачає створення умов для усвідомлення особистістю власних індивідуально-психологічних особливостей, більш чіткого та глибокого уявлення про себе і власний актуальний стан, розвиток здатності адекватно вибудовувати життєві плани, цілі, коригувати їх. Реалізація психологічного змісту програми забезпечується під час відкриття і пошуку себе, формування відповідальності та свободи, привітності та відкритості, орієнтації на успіх і творчість. Тому особистість буде здатна стати на шлях самореалізації, жити осмислено та продуктивно.

При реалізації програми особливу увагу необхідно звернути на створення клімату довіри, який дозволить продемонструвати велику інтенсивність зворотного зв'язку. Це надасть можливість учасникам реально побачити себе очима інших, зорієнтуватися у власному внутрішньому світі і досвіді прояву власних можливостей, вирішенні проблемних ситуацій, реалізації поставлених цілей. Визначальною створення клімату довіри є рольова позиція тренера, яка повинна бути спрямована не на протиставлення себе групі, а на інтеграцію з нею, тобто він повинен позиціонувати себе як один із учасників групи, хоча і задавати на початкових етапах групові норми і моделі поведінки.

Для досягнення мети та реалізації поставлених завдань керівнику занять необхідно створити психологічні умови для формування групи високого рівня розвитку. Відповідно до цього він повинен дотримуватися низки принципів під час організації занять:

принцип активності учасників: під час занять члени групи постійно залучаються до різних дій: обговорення та програвання ситуацій, запропонованих тренером або самими учасниками; спостереження за заданими критеріями за поведінкою учасників рольових ігор; аналіз і самоаналіз виконання усних і письмових вправ тощо;

принцип об'єктивації поведінки: на початку занять поведінка учасників групи переводиться з імпульсивного на об'єктивований рівень і підтримується на цьому рівні. Об'єктивація поведінки досягається за допомогою організації

зворотнього зв'язку (особливим чином вибудовується обговорення, аналіз виконання завдання);

принцип партнерської взаємодії: передбачає визнання цінності іншої особистості, її думок, інтересів, а також ухвалення рішення з максимально можливим врахуванням думок усіх учасників тренінгу.

Під час роботи застосовуються такі прийоми: вправи для розминки (психогімнастика); самодіагностика та організація зворотнього зв'язку; міні-лекції; практикуми; групова дискусія; рольові ігри, мозковий штурм та аналіз проблемних ситуацій, техніки психосинтезу, позитивної психотерапії та гештальттерапії.

Для створення програми використовувалися вправи, розроблені Є.І. Роговим, Н.В. Старинською та адаптовані з врахуванням цілей авторської програми [1; 2]. Кожне заняття складається з низки послідовних етапів: розминки, складовою частиною якої є психогімнастика; основної робочої частини; зворотнього зв'язку (учасники тренінгу висловлюють власні думки і побажання тренеру щодо заняття); ритуалу прощання. Психогімнастика передбачає тренінг невербальної експресії (зобразити щось або когось за допомогою пантоміми). Це сприяє створенню робочої атмосфери у групі, зняттю психологічних бар'єрів і затискачів, зближенню учасників групи.

Програма розрахована на 10 занять по 2 години (загальна тривалість 20 годин). Частотність зустрічей - 1 раз на тиждень. В апробації програми брали участь студенти 1-го курсу психологічного факультету у кількості 25 осіб, що були залучені до констатувального етапу дослідження. Програма розрахована на проведення занять із студентською групою. Групи повинні комплектуватися добровільно.

Процесуально програма складається з чотирьох тематично взаємопов'язаних блоків. У кожному блоці виокремлено певні завдання.

Перший блок (заняття 2-3) є інформаційно-аналітичною основою тренінгу і передбачає осмислення процесу професійної самореалізації, аналіз, оцінювання якостей і властивостей особистості, що сприяють повному прояву

можливостей.

Завдання першого блоку:

актуалізація процесу самоактуалізації;

ознайомлення з обмеженнями і перешкодами професійної самореалізації;

побудова кожним учасником групи власного шляху реалізації професійного потенціалу;

створення мотивації на самозміну;

аналіз позитивних та негативних якостей особистості, оцінювання можливості їхнього використання для професійної самореалізації;

складання портрету особистості, що готується до професійної самореалізації.

Другий блок (4-5 заняття) спрямований на формування в учасників групи здатності приймати себе та інших, міжособистісно взаємодіяти.

Завдання другого блоку:

активізація самопізнання,

самоаналітична робота, яка сприяє прийняттю власної особистості;

формування позитивного ставлення до інших людей;

розвиток вміння встановлювати адекватну систему стосунків і спілкування з оточенням;

вироблення навичок попереджати і вирішувати конфліктні ситуації.

Третій блок (6-8 заняття) орієнтований на вироблення навичок щодо планування робочого часу і цілепокладання; прагнення досягати високих результатів і майстерності у професійній діяльності.

Завдання третього блоку:

отримання теоретичних знань про особливості ефективного планування робочого часу, життєвих цілей;

придбання практичних навичок раціональної організації робочого дня;

розвиток вмінь адекватно формулювати цілі,

оцінювання доцільності виконуваних дій у досягненні бажаних результатів;

створення умов для формування мотивації досягнення успіху.

Четвертий блок (9-10 заняття) присвячений розвитку вмінь долати труднощі у різних складних ситуаціях; вихованню творчої установки, прагнення до досконалості, професійної самореалізації.

Завдання четвертого блоку:

ознайомлення з терміном «проблема»;

переживання досвіду проблемної ситуації;

формування групового вирішення проблеми;

розвиток вмінь висувати, аналізувати і переструктурувати ідеї,

подолання бар'єрів творчого процесу.

У програмі виокремлено вступне (1 заняття) і підсумкове заняття (10 заняття).

Реалізація першого блоку програми передбачає ознайомлення студентів з теоретичними положеннями гуманістичної теорії, поглядами на розвиток особистості українських вчених, що працюють над проблемою професійної самореалізації особистості. Оскільки «...самореалізація особистості є, насправді, органічно притаманною будь-якій людині (і зовсім недоречними є тези, що нібито дуже невелика кількість людей (3% за А. Маслоу) самореалізуються, оскільки це «роблять» усі» [3], то з метою уникнення занепокоєння з приводу того, що лише незначний відсоток людей досягає вершин професійної самореалізації, доцільним є навести також погляди інших сучасних вчених, які підкреслюють, що кожна людина має приховані задатки і здібності, тому важливо не гальмувати у собі прагнення до професійної самореалізації, успіху, не боятися його [4; 5; 6; 7]. Водночас, також науковці стверджують, що професійна самореалізація є складним і тривалим процесом, який вимагає чіткого визначення мети, значних вольових зусиль, спрямованої самоактивності, великих психологічних та енергетичних витрат.

Вправи підібрано таким чином, щоб студенти шляхом усвідомлення власних індивідуально-психологічних особливостей змогли більш чітко і повно визначити для себе: що їм необхідно для професійної самореалізації, що

перешкоджає цьому, які властивості самоактуалізованої особистості притаманні їм, а які властивості слід розвивати. Це дозволить студентам поглибити уявлення про себе і власний актуальний стан, окреслити шляхи самореалізації як самостійного діяча у різних життєвих сферах: навчання, професія, сім'я тощо.

Прогнозований результат першого блоку програми: вихід за межі сформованого уявлення процесу професійної самореалізації; усвідомлення вектору життєдіяльності, пошуків; стимулювання прагнення до усебічного і безперервного розвитку власної особистості; аналіз внутрішніх ресурсів, що сприяють або перешкоджають розкриттю сутнісних сил, максимальній реалізації власних можливостей.

В процесі реалізації другого блоку програми відбувається формування здатності приймати власну особистість, пізнавати та приймати інших людей, ефективно взаємодіяти з оточенням. Необхідність цього блоку обумовлена тим, що людина, яка сприймає себе такою, якою вона є, здатна адекватно визначати власні здібності та можливості, сприймати інших людей і взаємодіяти з ними; виявляти особистісні якості (рішучість, твердість, наполегливість, впевненість), які допомагають досягти більш високого рівня професійної самореалізації особистості. Підтвердженням цього є думка К.Роджерса, що людина, яка сприймає себе, також зможе схвалювати і сприймати інших людей. Тенденція до самоактуалізації ототожнюється ним з прагненням поводити себе і розвиватися (отримувати унікальний досвід) відповідно до того, як людина свідомо себе сприймає [8].

Прогнозований результат другого блоку: прийняття власної особистості такою, яка вона є, вміння дослухатися, довіряти власному «Я»; більш позитивне ставлення до інших людей, здатність аналізувати їхню поведінку; вміння міжособистісно взаємодіяти, встановлювати вербальний і невербальний контакти, попереджати і вирішувати конфліктні ситуації.

Під час реалізації третього блоку програми організується робота з формування та розвитку навичок планування свого часу, висунення мети; з

розвитку мотивації досягнення успіху шляхом формування нових позитивних когнітивних процесів (сприйняття, мислення, ставлення до самого себе). У цьому блоці перед виконанням практичних завдань учасникам пропонують прослухати міні-лекції, які містять інформацію про важливість раціонального планування часу, висунення реальних і досяжних цілей; правила та етапи планування часу та цілей. Після теоретичного ознайомлення учасникам пропонуються практичні заняття, які мають на меті з врахуванням отриманих знань відпрацювання вмінь спланувати робочий день, проаналізувати ефективність управління власним часом, значущість минулого, майбутнього і сьогодення у житті; поставити мету, виокремлюючи проміжні цілі, способи і засоби її досягнення. Також здійснюється робота, спрямована на підвищення мотивації досягнення успіху, оскільки лише високомотивовані особистості схильні виявляти значні вольові зусилля у своїй діяльності (зокрема, у навчально-професійній) і досягати поставлених цілей і значних результатів.

Прогнозований результат третього блоку передбачає: планування робочого часу, орієнтуючись не на процес діяльності (корисність дій), а на кінцеву мету (результат); усвідомлення послідовності виконання дій, які дозволять рухатись до власної мети впевнено і зосереджено; прагнення досягати значних результатів, успіхів у діяльності; прояв наполегливості у досягненні поставленої мети, правильне виконання завдань та отримання необхідного результату.

Під час реалізації четвертого блоку програми організується робота з розвитку вміння долати труднощі на шляху до самоактуалізації, нести відповідальність за власні вчинки і дії; з усвідомлення і подолання бар'єрів для прояву та розвитку творчого потенціалу, розвитку вміння творчого самовираження.

Людина щомиті постає перед вибором: просуватися вперед, долати перешкоди, які неминуче виникають на шляху до високої мети, або ж відступити, відмовитися від боротьби. Самоактуалізовані люди завжди вибирають рух вперед, подолання перешкод. Водночас, для таких людей є

характерними творча спрямованість і творчі здібності, які, за А.Маслоу, є універсальною характеристикою їхньої особистості, що пронизує усі її сторони. Творчість, для них - це джерело нових вражень і рушійна сила розвитку самого себе. Прогнозований результат четвертого блоку програми: усвідомлення бар'єрів креативності, розвиток уяви та креативності мислення, набуття навичок вирішення проблемних ситуацій, активізація відповідальності.

Висновки дослідження перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, запропонована система роботи за авторською програмою дозволяє студентам усвідомити важливість безперервного становлення, розвитку, вдосконалення особистості, оскільки професійна самореалізація неможлива без розвитку, збагачення внутрішньоособистісної та мотиваційно-потребнісної площин особистості. Не викликає сумніву важливість подальшого вивчення проблеми формування готовності до професійної самореалізації у майбутніх педагогів, зокрема, вивчення взаємозв'язку готовності з їхньою первинною адаптацією; взаємовплив саморозуміння і професійної готовності в процесі навчання; взаємозв'язок готовності і конкурентоспроможності особистості під час освоєння педагогічної діяльності у фаховому середовищі, формування психолого-акмеологічної позиції майбутнього педагога, розробка психолого-педагогічних умов професійної самореалізації майбутнього педагога, дослідження особливостей самореалізації майбутнього педагога під час педагогічної практики.

Список літератури

1. Рогов, Е.И. Личность учителя: теория и практика / Е.И. Рогов. - Ростов н/Д. : Феникс, 1996. - 512 с.
2. Старинська Н.В. Особливості самоактуалізації майбутніх психологів у процесі професійної підготовки / Наталія Володимирівна Старинська. – К.: «Інтерсервіс», 2015. – 178 с.
3. Маслоу, А. Самоактуалізація // Психология личности / Под редакцией Ю.Б. Гиппенрейтер, А.А. Пузыря. - М.: Издательство МГУ, 1982. - С. 108-117.
4. Гупаловська, В.А. Професійна самореалізація як чинник становлення

особистості жінки : автореф. дис.. канд.. психол. наук: 19.00.01. - Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України. - К., 2005. - 25 с.

5. Долінська, Ю.Г. Самоактуалізація особистості майбутнього психолога у процесі професійної підготовки : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. – К., 2000. – 200 с.

6. Крижановська, З.Ю. Мотиваційні чинники професійної самореалізації фахівців дошкільних закладів : дис. канд. психол. наук : 19.00.07. – Луцьк, 2011. – 159 с.

7. Максименко, С.Д., Осьодло, В.І. Структура та особистісні детермінанти професійної самореалізації суб'єкта /С.Д. Максименко, В.І. Осьодло// Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Вип. 8. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. – С. 3-19.

8. Роджерс, К. Становление личности. Взгляд на психотерапию / К. Роджерс. Пер. с англ. М. Злотник. - М.; Изд-во Эксмо-Пресс, 2001. - 416 с.

В статье обоснована и раскрыта структура и содержание программы формирования готовности будущих педагогов к профессиональной самореализации в процессе обучения. Отмечается, что основной целью программы является создание условий для проявления качеств студенческой молодежи, способствующих эффективной реализации ее потенциальных возможностей, профессиональному росту и формированию готовности к профессиональной самореализации. Психологическое содержание программы предусматривает создание условий для осознания личностью собственных индивидуально-психологических особенностей, более четкого и глубокого представления о себе и собственном актуальном состоянии, развитие способности адекватно выстраивать жизненные планы, цели, корректировать их.

Ключевые слова: готовность к профессиональной самореализации, будущие педагоги, процесс обучения, студенческая молодежь, потенциальные возможности, профессиональный рост.

In the article the structure and maintenance of the program of forming of readiness of future teachers to professional self-realization in the process of studies is well-proven and presented. Marked, that the primary purpose of this program is conditioning for the display of properties of student young people, that assist effective realization her potential possibilities, to the professional increase and forming of readiness to professional self-realization. Theoretical foundations such mechanisms of development of individually-psychological properties served as for the construction of the program, as: self-knowledge, self-stimulating, self-programming, self-realization and self-presentation. Self-knowledge provides realization, finding out of own possibilities, positive and

negative qualities, personality properties, to promote or prevent to complete self-expression. Self-stimulating as a internal motive to self-development, independent prosecution of improvement of own personality envisages the use of receptions of self-criticism, self-stimulation, self-order, self-duteness, self-compulsion. Self-programming embraces formulation whole and task, determination of ways, resources for the complete display of own potential possibilities. The basic elements of professional self-realization are: receptions of organizationally-administrative character, intellectual development, self-regulation of mental conditions. Self-presentation can be certain as presentation of forms and methods of prosecution of itself, in answer actual development of properties of personality.

The marked aim and mechanisms of development of individually-psychological properties, in stipulate readiness to professional self-realization, envisage the decision of such tasks:

the participants of training of ideas have forming about the process of professional self-realization, about properties of personality, which self-realizing;

development of ability to accept itself, to trust own "I";

making of skills of constructive of interpersonal cooperation, cognition and acceptance of other people;

studies to the methods of the effective planning at one time, formulation of aims, and also estimations of their adequacy and realisticness;

stimulation of aspiring to the achievement of success, structural decision of problem situations

forming of capacity is for realization of *жизневого* choice, sense of responsibility for becoming of own personality;

development of creative potential of personality.

Psychological maintenance of the program envisages conditioning for realization of own individually psychological features, more clear and deep idea, personality about itself and actual eigenstate, developing a flair adequately to line up vital plans, aims, to correct them. Realization of psychological maintenance of the program is provided during opening and search of itself, forming of responsibility and freedom, affability and openness, orientation on success and work. Therefore personality will be able to become on the way of self-realization, live intelligently and productively.

Key words: readiness to professional self-realization, future teachers, process of educating, student young people, potential possibilities, professional height.